

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373-056.2/3(091)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.11>

О. Б. КОНОЗ

аспірантка кафедри педагогіки, психології та інклюзивної освіти,

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Електронна пошта: konosoksana77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0443-9531>

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНІ В ПЕРІОД ІЗ 90-Х РОКІВ ХХ СТ. ПО 20-І РОКИ ХХІ СТ.

В статті описано етапи розвитку інклюзивної освіти з 90-х років ХХ століття по 20-і роки ХХІ століття. Охарактеризовано та визначено зміст, концептуальні засади кожного періоду. Зазначений період розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами зазнав трансформаційних змін – від інституалізації до інклюзії. У Національній доповіді 2016-го року у періоді 1991–2016 рр. виокремлено три етапи. Нами визначено чотири етапи: перший – 1990–2000 рр. – передумови створення інклюзивної освіти; другий – 2001–2010 рр. – інтеграційно-інклюзивні процеси; третій – 2011–2022 рр. – розвиток інклюзивної освіти (за порядком організації інклюзивного навчання 2011-го року); четвертий період – з 2022 року – розвиток інклюзивної освіти з диференційованим підходом. Разом з визначеними періодами охарактеризовано місце і зміст інклюзивної освіти в розвитку національної освітньої галузі, описано етапи розвитку цілісної системи освіти. Інклюзивну освіту визначено як підсистему загальної освіти. Коротко зазначено проблеми розвитку освіти на тлі суспільно-політичної, економічної та демографічної криз. Перший етап – передумови утворення інклюзивної освіти входить в етап реформування національної системи освіти та період її само ідентифікації (1991–2002). Другий етап, початок 2000-го століття, а саме інтеграційно-інклюзивні процеси, належать до етапу формування державної політики в новому методологічному і соціально-економічному контексті (2003–2013) інтенсивної модернізації всієї освітньої галузі, переходом до більш прогресивнішого стану в освіті та усіх сферах життя. Третій період розвитку освіти з 2014 р. визначено комплексною модернізацією освітньо-наукової сфери – створення цілісної системи освіти, яка повинна змінити ставлення суспільства до освіти та її наукового супроводу з огляду на перспективу реформування освітньої сфери, як того вимагають євроінтеграційні та глобалізаційні виклики ХХІ ст. Рушійними силами прогресивних змін стали: європейська інтеграція, світова глобалізація, прискорення розвитку людства на дослідницько-інноваційних засадах, загроза відставання України від розуміння невідворотності процесів, відставання наукової і освітньої сфер розвитку від темпів планетарного розвитку, невідповідність типу прогресу людства. Щодо розвитку освіти осіб з ООП, то III-й етап з 2011 р. по 2016 р. визнано впровадженням інклюзивної освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграційно-інклюзивні процеси, модернізація, європейська інтеграція, диференційований підхід.

Вступ. Інклюзивна освіта посіла базове місце в системі загальної освіти України. На сьогодні інклюзивне навчання організоване в усіх структурних підрозділах освіти- дошкільній ланці, шкільній, позашкільній, фаховій, передвищій, вищій. Надзвичайно актуальною темою є організація інклюзивного навчання та послуг за новим порядком у загальних закладах освіти -дошкільних закладах опорних закладах, гімназіях, ліцеях, який вступив в дію з 1 січня 2022 року. Він потребує визначення одного з п'яти рівнів підтримки шляхом проведення оцінки потреб, визначення механізмів надання послуг, гарантованих державою. Тому

дослідження впровадження інклюзивного підходу, змісту і концептуальних засад викликає інтерес як у науковців, так і в фахівців, батьків, усього суспільства.

Метою статті є визначення етапів розвитку інклюзивної освіти в системі загальної освіти та висвітлення особливостей впровадження інклюзивного навчання.

Матеріали і методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися архівні дані, звіти, законодавчі нормативні документи, дослідження з історії педагогіки. Методами порівняльного аналізу та системного підходу, логічними методами визначено етапи розвитку

інклюзивної освіти як підсистему з корекційно-розвитковим складником цілісної системи загальної освіти. **Результати.** В Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти (2016) визначено три періоди розвитку освіти з ООП: I етап (1991–2000 рр.) Розглянено систему спеціальної освіти із ратифікацією міжнародних документів дотримання прав людини, визнання прав на освіту усіх громадян в загальноосвітньому просторі. Провідною тенденцією є «державоцентриська» система управління, інституалізація та жорстка регламентація навчання в спеціальних закладах. II етап (2001–2010 рр.) Охарактеризовано систему освіти осіб з ООП як спроби переведення закладів спеціальної освіти з режиму інерційного функціонування в режим випереджувального інноваційного поступу та значною активізацією стихійного інтегрування на фоні ствердження інклюзивної освіти в демократичних країнах. III етап (2011–2016 рр.) Основною тенденцією є оптимізація спеціальних навчальних закладів та **впровадження інклюзивної освіти** на теренах України. Збільшення дітей з інвалідністю на 0,5% та скорочення мережі спеціальних загальноосвітніх закладів, та на 1,5% зменшення дітей з ООП в них. Найбільшу чутливість і здатність до змін виявили сфери вищої освіти і науки: прийняття законів України «Про вищу освіту» (2014 р.) та «Наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), підготовленні і внесенні у Парламент проекту нового базового Закону України «Про освіту» та ін. Зазначений період 1991–2022 рр. нами поділено на 4 етапи розвитку інклюзивної освіти в Україні, що охоплюють останні тридцять років (з 1990-х р. і до сьогодні):

I-й етап – передумови становлення інклюзивної освіти (1991–2000 рр.);

II-й етап – інтеграційно-інклюзивні процеси 2001–2010 рр. Цей етап ділимо на два періоди:

2.1 – інтеграційний – 2001–2007 рр.,

2.2 – інклюзивно-інтеграційний 2008–2010 рр.;

III-й етап – розвиток інклюзивної освіти 2011–2020-і рр. поділяємо на такі періоди:

3.1 – 2011–2017 рр. – організація інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах за першим порядком;

3.2 – 2017–2021 рр. – впровадження інклюзивного навчання в усі структурні ланки освіти ;

IV-й етап – із 2022 року – розвиток інклюзивної освіти із диференційованим підходом за новим порядком із визначенням категорій труднощів від легкого до важкого ступеня прояву, затвердженим від 15-го вересня 2021 року Постановою КМУ № 957 «Про порядок організації навчання в закладах загальної освіти», який вступає в дію з 1 січня 2022 року (3; 4; 5; 6; 7).

1-й етап – Передумови розвитку інклюзивної освіти. 1990-і роки стали періодом розгортання освітніх реформ в умовах українського державотворення. Базою для реформаційних перетворень стали Закон України «Про освіту» (1991, 1996) та Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») – 1993 р). Після рамкових законів про освіту і наукову та науково-технічну діяльність (1991 р.) послідовно прийнято закони України «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.). Набувала розвитку мережа будинків сімейного типу для дітей-сиріт і дітей, які залишились без батьківського піклування: на 1992 р. діяло 78 таких будинків, в них виховувалось 507 дітей. Відбувався активний процес створення закладів нового типу – гімназій, ліцеїв, реабілітаційних центрів, на основі експерименту в Миколаївській області 1994 року, який перенесли на всю Україну. Фактично йшла розбудова медичної моделі освіти, розвиток спеціальної і, окремо, загальної освіти. Варто додати, що діти з інвалідністю навчаються з 1992 року на індивідуальній формі за тимчасовим положенням, а згодом, за Законом «Про освіту» 1997 року на загальних умовах в школах та ВНЗ, але це діти з порушенням опорно-рухового апарату. Діти з «ненаучуваних» категорій не охоплені навчанням. Додамо, що з 1993 року у загальноосвітні заклади можуть бути залучені вчителі-дефектологи для роботи з дітьми з порушеннями, відкриваються логопедичні пункти в школах. Існують в загальноосвітніх школах класи для дітей із ЗПП, як класи інтенсивної корекції, або класи вирівнювання. В зарубіжних країнах прогресивні країни з власними оригінальними модернізаціями орієнтуються на Саламанську декла-

рацію 1994 року, що закріплює навчання дітей з порушеннями в інклюзивних закладах, разом з однолітками за місцем проживання, адже інакшість – це норма. Рамка дій до неї визначає, що лише відповідним органом вирішується навчання в спеціалізованих закладах.

Загалом, реформування освіти характеризується створенням національної школи, орієнтацією на європейський освітній простір у вищій освіті, створенням реабілітаційних центрів та соціальних установ, організацій, зміною ідеологічних орієнтацій, підготовкою до першого науково-педагогічного експерименту щодо навчання осіб з вадами в загальноосвітніх закладах, ініційованим Інститутом спеціальної освіти М. Ярмаченка та фондом «Крок за кроком». Активізується робота різних фондів та громадських організацій, починає роботу в 1996 році фонд «Крок за кроком». Продовжується розбудова медичної моделі навчання за інерційним розвитком, освітня галузь керується державоцентристським управлінням. З 1999 року у вищій школі впроваджується новий демократичний стиль управління (приєднання до Болонського процесу, створення комерційних та приватних закладів тощо), який розбудовується на засадах гуманізації та гуманітаризації. Суспільно-політичні та соціально-економічні кризи зумовлюють дестабілізацію та визначають два важливі чинники: затяжний перехідний період розвитку українського суспільства і системну кризу в ньому. Це приводить до стихійного інтегрування дітей з більш легкими порушеннями в школи за місцем проживання, а з важкими порушеннями – на індивідуальній формі, або перебування вдома без кваліфікованого супроводу.

Проаналізуємо ситуацію, що склалася в освітній сфері на кінець 1990-х рр.: розроблена й поетапно реалізовується програма системного реформування усіх ланок освіти; формування за перше десятиліття законодавчого поля для функціонування закладів освіти. Нормативні документи приведено у відповідність до вимог Конституції України, розроблені та прийняті закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту». Для забезпечення нормативно-правовою базою функціонування середніх закладів та установ освіти розроблено

і надано на місця положення про державну атестацію, про кабінет, вечірню середню школу тощо. На кінець 1990-х рр. мережа закладів освіти була реорганізована з урахуванням демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури регіонів. За оперативними даними, станом на 01.09.1997 р. в Україні функціонувало 19,5 тис. дошкільних, 21,3 тис. середніх, 996 професійно-технічних, 682 інтернатних, 787 вищих закладів освіти. Додатково до початку нового навчального року відкрито 40 гімназій і 32 ліцеї, внаслідок чого їх діяло відповідно 203 (124,6 тис. учнів) і 191 (77,8 тис. учнів).

Отож про приєднання дітей з порушеннями в загальні заклади не йдеться, але визначається орієнтація вищої школи на європейський освітній простір, розвивається індивідуальна форма і інтеграційна, переважає сегретація та стихійна інклюзія в масових закладах освіти. За Національно доповіддю (2015) у цей період створено функціонуючу та самодостатню національну систему освіти, що зберегла прогресуючу модель минулого та стала краще відповідати суспільним відносинам та накопичила інноваційний потенціал подальшого розвитку; цей **період національної освітньої самоідентифікації** (1991–2002) завершився остаточною дезінтеграцією української освіти з пострадянським освітнім простором, створенням національного освітнього законодавства, прийняттям Національної доктрини розвитку освіти (2015).

2-й етап – інтеграційно-інклюзивні процеси 2001–2010 рр. Етап ділимо на два **періоди: інтеграційний та інклюзивно-інтеграційний**. Продовжується послідовне прийняття Законів «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.), а також закони «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.), що підтверджує активність державної політики в галузі освіти. Після схвалення II Всеукраїнським з'їздом працівників освіти (жовтень 2001 р.) Указом Президента України у 2002 р. затверджено Національну доктрину розвитку освіти. В основу документа покладено засади системної стратегії державної освітньої політики в контексті викликів нового часу, **забезпечення рівного доступу громадян до якісної**

освіти, її гуманізацію і демократизацію, посилення особистісного виміру, переорієнтацію на проблемно-діяльнісний, інноваційний тип освіти. Започатковано перехід до 12-річної шкільної освіти. Характеристиками періоду 2003–2013 рр. – **формування державної політики в новому методологічному і соціально-економічному контексті** стали: європейська інтеграція, світова глобалізація, прискорення розвитку людства на дослідницько-інноваційних засадах, загроза відставання України від розуміння невідворотності процесів, відставання наукової і освітньої сфер розвитку від темпів планетарного розвитку, невідповідність типу прогресу людства. На виконання заходів Концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю (2004) діти з «ненаучуваних» категорій залучено на навчання в систему освіти.

Проведення I-го експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з психофізичними порушеннями взагальноосвітні заклади» (2001–2007) та початок II-го експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного (або розумового) розвитку, шляхом запровадження їх інклюзивного навчання» (2008–2013). Положення про організацію інклюзивного навчання в школах (2009). Концепція інклюзивного навчання (2010), Порядок організації інклюзивного навчання на 2009–2012 рр. (2009). За період 2003–2013 рр. державна освітня політика здійснювалася в умовах розширення спектру та збільшення сили трансформаційних впливів європейської інтеграції та світової глобалізації (за Національною доповіддю)

Інтеграційний – 2001–2007 рр. – впровадження інтеграційної моделі (спеціальних класів) та **інклюзивно-інтеграційний – 2008–2010 рр.** – соціальної моделі інклюзивної освіти, вироблення законодавчої бази та порядку організації, механізмів залучення осіб з ООП. В першому експерименті залучено 27 закладів, до яких увійшли реабілітаційні центри, загальноосвітні школи, дошкільні заклади та діти різних нозологій без категорії «ненаучуваних», яких включають лише в 2008 році у другому експерименті. Рушійними силами виступили батьки, що продовжили об'єднуватись у громадські організації, співпрацюють із зарубіж-

ними науковцями, організаціями, центрами, створюють школи для навчання своїх дітей. Цей експеримент мав великий інтерес та значення для науковців, суспільства, досвід впровадження якого став базою для вироблення механізмів залучення дітей з ООП в школи та дошкільні заклади. Варто додати, що спроба поєднати реабілітаційну складову і навчання в загальноосвітніх закладах без асистентів вчителів/вихователів, без психолого-педагогічного супроводу була надто важкою, і на мій погляд, нереалізованою. Але це було проривом до навчання осіб з порушеннями за місцем проживання в загальноосвітньому закладі, прилаштування до спільного навчання на інтеграційних умовах. Вибудовувався оригінальний підхід – залучення соціальної служби у 2006-му році, посилена увага психологічної та логопедичної допомоги. Стало зрозумілим, що потрібно модернізувати освітню галузь, змінюючи законодавчу базу, розробляти механізми, модернізації – як перехід до більш прогресивнішого стану в освіті та усіх сферах життя, а це забезпечують реформи. Важливо, що до другого експерименту було включено дітей з категорії «ненаучуваних» і це відповідало запитам батьків соціалізувати та навчати дітей за місцем проживання разом з однолітками, які розуміють інакшість, вчать допомагати, бути толерантними, і, вцілому, залучають в суспільство. Саме ідеї інклюзії змусили переглянути орієнтацію на не прилаштування до соціуму, а, навпаки, створення таких умов, за яких би було зручно всім, ідей універсального дизайну та розумного пристосування. Паралельно розпочалося реформування дошкільної освіти дітей з особливими потребами. Набула поширення нова модель комплексної підтримки дитини з особливими потребами в умовах сім'ї через здійснення соціально-педагогічного патронату. Також, починаючи з 2008 р., створюються дошкільні навчальні заклади нового типу – «Центри розвитку дитини», де батьків залучають до навчально-виховного та реабілітаційного процесу, а корекційно-розвивальні послуги можуть одержувати діти, які перебувають в інших закладах або у сім'ї.

З 2009 року починає роботу програма «Безбар'єрна Україна 2009–2015 рр.» та організовано інклюзивне навчання на 2009–2012 роки

розпорядженням КМУ, ратифіковано Конвенцію ООН про права інвалідів (грудень, 2009). Робота першого десятиліття закріплюється Концепцією інклюзивного навчання (2010), яка закріплює впровадження інклюзії та психолого-педагогічного супроводу. Ведеться робота із залучення асистента вчителя/вихователя, який працює в інклюзивних класах/групах.

Другий етап остаточно закріпив провідною трансформацію – навчання дітей з порушеннями в масових закладах законодавчими документами та принципами інклюзії, недискримінації. У 2010 р. законодавчо скасовано перехід до 12-річної повної загальної середньої освіти (реформа призупиняється). НАПН ініціює розгляд на загальних зборах концептуальних засад розроблення Національної рамки кваліфікацій (2010 р.), яку приймають у 2011 році.

3-й етап – розвиток інклюзивної освіти 2011–2020-і рр. В Законі «Про освіту» (зміни 2010-го року) виокремлено новий заклад – інклюзивний. Запроваджено **перший порядок** організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах – школах (2011). Створюється підтримка інклюзивної освіти шляхом створення регіональних центрів підтримки інклюзивної освіти при адміністраціях та інститутах післядипломної освіти (2011–2012 рр.). До закладів інклюзивної освіти належать заклади з інклюзивними групами, класами, але паралельно підтримуються і спеціальні класи. У 2012 році в штатний розпис включено асистента вчителя/вихователя, що створює організаційні умови та реалізує особисту траєкторію навчання учня з ООП. На основі науково-теоретичного аналізу і визначення концептуальних підходів в Україні було розроблено новий Державний стандарт початкової освіти для дітей з особливими освітніми потребами (затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 607 від 21 серпня 2013 р.), похідним чого стало розроблення нового змісту і програмно-методичного забезпечення навчання таких дітей. Його позитивно сприйняли, адже Стандарт розроблявся на основі особистісно орієнтованого підходу і широкого використання корекційно-розвивальної складової, що і знайшло своє відображення в підготовці нових навчальних та корекційно-розвивальних програм для дошкільної, початкової та основної

шкільних ланок освіти таких дітей. **Головне – з'явилася нова альтернативна модель психолого-педагогічної підтримки та механізму вільного вибору навчання дітей з ООП, рівня підтримки та діапазону освітніх потреб.** У 2013 році розроблена Національна стандартна класифікація освіти (2013 р.) як національний класифікатор України, яка змусила унормувати законодавчі документи. Криза в науковій та освітній сферах приводять до рішучих дій та прискорюється соціально-політичною революцією 2013–2014 рр. Після закінчення другого етапу впровадження інклюзії визначено, що починати потрібно з першої структурної ланки – дошкільної освіти. У 2013 році МОН наказує затвердити **заходи про впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх закладах на період до 2015 року.** Цей період ускладнений соціально-економічною кризою, який пов'язаний із російською агресією, що призводить до масового переміщення дорослих і дітей, навчальних закладів і наукових установ, інших ускладнень, глобальними довгостроковими чинниками – глобалізацією, нестабільністю влади, мобільністю ринку праці, конкурентністю, технологізацією. Загалом 2010–2013 рр. слід визнати періодом стагнації і навіть відкату назад в освітніх реформах, вчасно не приведено законодавство до приєднання до Європейського освітнього простору у вищій школі (2010). Революція 2013–2014 рр., підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, закріплення курсу в Конституції на європейську та євроатлантичну інтеграцію спонукали до відповідної модернізації освітнього законодавства (Закон «Про вищу освіту» – 2014).

Потрібен механізм допомоги розвитку і адресної підтримки дітям, залучених на інклюзивне навчання. Період з 2014 р. характеризується **комплексною модернізацією освітньо-наукової сфери – створення цілісної системи освіти.** Визначено мету політики: «Результативна державна освітня політика покликана змінювати ставлення суспільства до освіти та її наукового супроводу з огляду на **перспективу реформування освітньої сфери, як того вимагають євроінтеграційні та глобалізаційні виклики XXI ст.,** дослідницько-інноваційний характер цивілізаційного

поступу, культурно-історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні та науково-технологічні процеси в українському суспільстві».

Підведено підсумки реформування до 2014 року: не може бути успішним реформування, якщо воно здійснюється як потік постійних, локальних змін, часто суперечливих, концептуально необ'єднаних, тому не має широкої підтримки освітян та розуміння в суспільстві.

Післяреволюційний період характеризується продовженням педагогічних експериментів, роботою по створенню бази даних осіб з ООП в Дніпровському районі Києва 2014–2016 рр., досвід якого був схвалений та перенесений у 2018 році на всю територію України, відповідно закриваються застарілі ПМПК, відкриваються нові заклади надання послуг – інклюзивно-ресурсні центри. З 2016 року проект Нової української школи підтримує інклюзивну освіту, але є ще багато противників, неготових до навчання осіб з ООП.

В Національній доповіді розвитку освіти в Україні (2016) за загальною редакцією президента НАПН В. Г. Кременя наведено науково обґрунтовані пропозиції щодо невідкладних дій з модернізації освіти: «...період політики модернізації національної освіти розпочато у 2014 р., коли новий погляд на якісний рівень і суспільну роль освіти зумовили Революція гідності, підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. На початку цього періоду на засадах Болонського процесу із створення Європейського простору вищої освіти прийнято інноваційний Закон України «Про вищу освіту», а у 2015 р. у контексті формування Європейського дослідницького простору – прогресивний Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». У 2015–2016 рр. внесено на розгляд Парламенту і опрацьовується проект Закону України «Про освіту», підготовлено інші акти освітнього законодавства, що продовжили системне осучаснення законодавчої бази національної освіти. Рекомендаціями планування освітньої політики є **враховування європейської екстраполяційної та економічно ефективної моделі, що має ґрунтуватися на людиноцентрованій парадигмі освіти, компетентнісному підході, концепції вимірюваності освітньої якості.** Разом з цим, дослідження Інституту соціальної

і політичної психології з 2000 р. громадянської думки, яка формується в Україні переважно стихійно в умовах дефіциту діалогу та зворотного зв'язку ініціаторів реформ із тими суспільними верствами, яких вони стосуються. Визначено підтримку суспільства щодо ЗНО, профілізацію старшої школи, негативно оцінюється перехід до 12-тирічної школи, довіра до освіти зменшується, євроінтеграційні процеси не надто популярні, багато вважають, що наша освіта краща. Дослідження OIDEL (Женева, 2016) показало, що за якістю освіти Україна посідає 63-тє місце серед 136 країн світу, тобто перебуває в середині списку – за Чорногорією і перед Ганою. Завдання євроінтеграції не є першочерговими, є противники євроінтеграції, приблизно 30% їхні опоненти, прибічники курсу. За даними CEDOS у 2015 р. 53 тис. студентів навчались за кордоном. Законом «Про освіту» 2017 року розпочато новий перехід до 12-річної повної загальної середньої освіти, на всю освітню сферу поширено компетентнісний підхід, створення системи внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості освіти, унормовано особливості державно-громадського управління та партнерства, створення опорних закладів освіти. В умовах децентралізації опорний заклад має забезпечити рівний доступ до якісної освіти, особливо в сільській місцевості.

В Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки визначено, що отримавши в спадок потужну розгалужену освітню систему, за роки незалежності відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових і організаційних ресурсів попередньої системи та пристосування їх потреб до незалежної держави. Кількість дошкільних закладів у 1991–2013 рр. зменшилась з 24,5 тис. до 16,7 тис., відсоток охоплення дітей дошкільною освітою знижувався і лише у 2012 році досяг рівня 1991 року (57%), а у 2013 досяг 62%. За цей період зменшилась кількість вчителів, зменшилась кількість професійно-технічних закладів. Зростання відбулось лише в галузі вищої освіти. Основними напрямками реформ (дивлячись через лінзу інклюзії) визначено у структурі: 1) забезпечити доступ до послуг піклування й освіти для всіх дітей до 6 років та різні форми, розробивши нормативно-правове забезпечення; 2) впровадити інклюзивну

освіту у дошкільні навчальні заклади різних типів і форм власності; 3) забезпечення навчання різних форм(сімейну, індивідуальну) за місцем проживання та інші. У змісті освіти: 1) у дошкільні урівноважити некогнітивні і когнітивні складники навчальних планів; 2) забезпечити загальні рекомендації з питань піклування й освіти від народження до 3 років; 3) забезпечити освітні цілі; 4) забезпечити варіативність освітніх програм/підходів до піклування й освіти дітей і т.д. За Доповіддю понад 5 тис. дітей з ООП навчаються в 525 спеціальних класах загальноосвітніх шкіл, але ж до інклюзивної освіти не входять відокремлені від однолітків форми навчання, відповідно ідентифікація інклюзивної освіти, її деонтологія не визначена, тому неможливо точно визначити кількість осіб з ООП в масових закладах. Зазначимо, освіту осіб з ООП відносять до спеціальної освіти дітей з ООП.

Започатковано III експеримент «Розвиток інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області» (2016–2019) задля вироблення нових механізмів забезпечення, субвенцій, фінансування інклюзивного навчання на всіх рівнях(муніципальному, регіональному, територіальному) шляхом залучення адміністрації, установ, закладів та проект – створення опорних шкіл в сільській місцевості. Закріплено компетентнісний підхід до української освіти. У 2017–2018 рр. створено директорат інклюзивної освіти для розвитку та впровадження інклюзії. Вироблено механізм «гроші ходять за дитиною», за допомогою якого закуплені додаткові засоби із Переліку 2018-го року, які переходять з дитиною в новий заклад, за потребою. Постановою КМУ № 530 від 10 квітня 2019 року затверджено оновлений порядок про організацію інклюзивного навчання в **дошкільних закладах**; 10 липня 2019 року постановами № 636 **зпроваджується порядок організації в закладах професійної(професійно-технічної) освіти і № 635 у закладах вищої освіти**; 28 серпня 2019 року постановою № 779 порядок організації в **закладах позашкільної освіти**. В них закріплено умови організації надання послуг, їх забезпечення і фінансування.

У 2016/17 н.р. у **школах** інклюзивно навчалися 4,2 тис., у 2018/19 – 12,3 тис. учнів. На поча-

ток 2020 р. в Україні функціонувало 13,8 тис. інклюзивних класів, їх кількість у 2021 р. зросла до 18,7 тис., з початку 2020/21 навчального року – 25,1 тис. учнів. В **дошкільних закладах** на 1 січня 2020 р. здобували освіту в умовах інклюзії 4,7 тис. У 2019/20 навчальному році в закладах **професійної (професійно-технічної) та вищої освіти** здобували освіту 1,3 тис. таких осіб. Перед системою України постає завдання: з одного боку, забезпечити кожній дитині з ООП доступність навчання, альтернативність форм та закладів освіти, здобуття у подальшому бажаного освітнього рівня і водночас надати корекційно-реабілітаційний та психолого-педагогічний супровід, а з іншого – запровадити інноваційні передові технології, що відповідають кращим європейським стандартам.

Щоб забезпечити організацію інклюзивного навчання в усіх структурних ланках затверджено постанову № 1321 від 15 грудня 2021 року «Про порядок організації інклюзивного навчання в **закладах фахової передвищої освіти**» мистецького, спортивного, воєнного спрямування. Закон України «Про освіту» доповнено спеціальним Законом України «Про повну загальну середню освіту» у 2020 році. Структура освіти регламентована новим освітнім законодавством і включає: дошкільну освіту, повну загальну середню освіту (початкову, базову середню і профільну середню), позашкільну освіту, спеціалізовану освіту, професійну (професійно-технічну) освіту, фахову передвищу освіту, вищу освіту, освіту дорослих включно з післядипломною освітою. Ця структура освіти разом з її формальним, неформальним та інформальним видами дає особі змогу реалізувати право на освіту впродовж життя. При Президентові України створено Консультативну раду з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти (Указ Президента України від 30 січня 2020 р. № 55).

Висновки. Нами визначено етапи розвитку інклюзивної освіти до 2020-х років, охарактеризовано законодавчу базу організації інклюзивного навчання кожної ланки та формування вітчизняної думки щодо навчання осіб з ООП. Визначено, що закономірним розвитком освіти з ООП є модернізація освіти осіб з ООП –

інклюзивна освіта. Вона є трансформаційною зміною спеціальної освіти, об'єднанням двох систем. Перспективами розвитку інклюзивного навчання вважаємо обов'язкове включення корекційних педагогів в штати закладів освіти для системної, послідовної і безперервної корекційно-розвиткової роботи. Наразі ж за **систем-**

ним підходом, ми визначаємо інклюзивну освіту як підсистему загальної освіти з особисто-орієнтованим підходом та корекційно-розвитковим складником, психолого-педагогічним супроводом на основі диференціації категорій труднощів, що є альтернативною моделлю навчання осіб з ООП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів, К. : «Каравела», 2017. 316 с.
2. Державний стандарт початкової освіти для дітей з особливими освітніми потребами (затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 607 від 21 серпня 2013 р.
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. Бібліогр.: с. 21. (До 25-річчя незалежності України).
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий(заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. Бібліогр.: с. 21. (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
5. Konoz O. B., Integrated education of children with special educational needs in Ukraine at the beginning of the XXI century, Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. 2021. No. 67 (05/2021), ISSN: 2450-8160. P. 20–24
6. Konoz O.B. Inclusive Education Development in Ukraine in the Period of Educational Reform of 1991-2000. JOSR Journal Humanities and Social Science, e-ISS: 2279-0837; 2021, Volume 26, Issue: 9. Series-2; p-ISSN: 2279-08 45. P. 06–12
7. Коноз О.Б. Розвиток інклюзивної освіти: особливості проведення всеукраїнських експериментів 2001–2019 рр. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал «Вересень», № 2(89) 2021 р. ISSN 2788-4643, МОППО. С. 103–114. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2021.11>
8. Коноз О. Б. Розвиток інклюзивної освіти в Україні в період із 2001 по 2020 роки. «Інноваційна педагогіка»: Видавничий дім: Гельветика. 2021. В. 37. С. 28–33.
9. Тимчик О., Жукова Ю. Формування інклюзивного простору в сучасному університеті: індивідуалізація та уніфікація. *ОД*, вип. 32, вип. 1, с. 69–86, Лют. 2021. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.1.5>
10. Наказ МОНУ від 1 жовтня 2010р. № 912 «Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання». <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii> (дата звернення 28.06.22).
11. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link (дата звернення 28.06.22).
12. Концепція Нової української школи ухвалена колегією МОН 27.10.2016 р. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/> (дата звернення 28.06.22)
13. Постанова КМУ від 15.08.2011 № 872 «Про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (дата звернення 28.06.22).
14. Постанова КМУ від 10.04.2019 № 530 «Про порядок організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти». <https://zakononline.com.ua/documents/> (дата звернення 28.06.22).
15. Постанова КМУ від 10.07.2019 № 636 «Про порядок організації інклюзивного навчання в закладах професійної(професійно-технічної) освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636> (дата звернення 28.06.22).
16. Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 «Про затвердження порядку організації навчання у закладах вищої освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635> (дата звернення 28.06.22).
17. Постанова КМУ від 21.08.2019 № 779 «Про порядок організації інклюзивного навчання в закладах поза-шкільної освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0> (дата звернення 28.06.22).
18. Постанова КМУ від 15 вересня 2021 року № 957 про «Порядок організації навчання в закладах загальної освіти». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-Text> (дата звернення 28.06.22).
19. Постанова КМУ від 15.12.2021 № 1321 «Про порядок організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти». <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zatverdzhennya> (дата звернення 28.06.22).

REFERENCES

1. Tarasun V.V. (2017), Fundamentals of the theory and practice of log didactics: a textbook for higher education, К. : «Caravela», 316 p. [in Ukrainian]

2. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity dlia ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy (zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy № 607 vid 21 serpnia 2013 r. [in Ukrainian]
  3. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini (2016)/ Nats. akad. ped. nauk Ukrainy; [redkol.: V. H. Kremen (holova), V. I. Luhovyi (zast. holovy), A. M. Hurzhii (zast. holovy), O. Ya. Savchenko (zast. holovy)]; za zah. red. V. H. Kremenia. Kyiv : Pedahohichna dumka, 448 s. Bibliohr.: s. 21. (Do 25-richchia nezalezhnosti Ukrainy). [in Ukrainian]
  4. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini: monohrafiia(2021) / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy; [redkol.: V. H. Kremen (holova), V. I. Luhovyi(zast. holovy),O.M. Topuzov (zast. holovy)]; zazah.red. V.H.Kremenia. Kyiv: KONVI PRINT, 384 s. Bibliohr.: s. 21. (Do 30-richchia nezalezhnosti Ukrainy). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> [in Ukrainian]
  5. Konoz O. B. Integrated education of children with special educational needs in Ukraine at the beginning of the XXI century. (2021), Herald of pedagogy. Science and Practice. No. 67 (05/2021), ISSN: 2450-8160. P. 20–24.
  6. Konoz O.B. (2021), Inclusive Education Development in Ukraine in the Period of Educational Reform of 1991-2000. JOSR Journal Humanities and Social Science, e-ISS: 2279-0837; Volume 26, Issue: 9 Series-2; p-ISSN: 2279-08 45. P. 06–12.
  7. Konoz O.B. (2021) Development of inclusive education: features of conducting all-Ukrainian experiments in 2001–2019. Scientific-methodical, information-educational magazine «September», № 2(89) 2021. ISSN 2788-4643, MOIPPO. C. 103–114. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2021.11> [in Ukrainian]
  8. Konoz O.B. (2021) Development of inclusive education in Ukraine in the period from 2001 to 2020, July 30, Odessa, scientific journal «Innovative Pedagogy»: Publishing House : Helvetica. B. 37. C. 28–33. [in Ukrainian]
  9. Tymchyk O., Zhukova Y. (2021), Formation of inclusive space in a modern university: individualization and unification. OD, issue 32, issue 1, p. 69–86, Feb. 2021. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.1.5>. [in Ukrainian]
  10. Order of the Ministry of Education and Science of October 1, 2010. № 912 «On approval of the concept of inclusive education». [in Ukrainian]
  11. Draft Concept of Education Development of Ukraine for the period 2015–2025. [in Ukrainian] http://search.ligazakon.ua/l_ (date of application 28.06.22).
  12. The concept of the New Ukrainian School was approved by the Board of the Ministry of Education and Science on October 27, 2016. [in Ukrainian] <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-ya-kontseptsii-> (date of application 28.06.22).
  13. Resolution of the Cabinet of Ministers of 15.08.2011 № 872 «On the organization of inclusive education in secondary schools». [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (date of application 28.06.22)
  14. Resolution of the Cabinet of Ministers of April 10, 2019 № 530 «On the organization of inclusive education in preschool education». [in Ukrainian] <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20> (date of application 28.06.22).
  15. Resolution of the Cabinet of Ministers of 10.07.2019 36636 «On the procedure for organizing inclusive education in vocational (technical) education». [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.u> (date of application 28.06.22).
  16. Resolution of the Cabinet of Ministers of July 10, 2019. № 635 «On approval of the procedure for organizing education in higher education institutions». [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.u>(date of application 28.06.22).
  17. Resolution of the Cabinet of Ministers of 21.08.2019 79779 «On the organization of inclusive education in out-of-school education institutions». [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (date of application 28.06.22).
  18. Resolution of the Cabinet of Ministers of September 15, 2021 № 957 on «The procedure for organizing beginnings in general education institutions.». [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (date of application 28.06.22).
  19. Resolution of the Cabinet of Ministers of 15.12.2021 № 1321 «On the procedure for organizing inclusive education in institutions of professional higher education». [in Ukrainian] <https://www.kmu.gov> (date of application 28.06.22).
-

O. B. KONOZ

*Postgraduate Student at the Department of Pedagogy, Psychology and Inclusive Education,
Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi, Mykolaiv, Ukraine*

E-mail: konosoksana77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0443-9531>

STAGES OF DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE IN THE PERIOD FROM THE 90S OF THE XX CENTURE TO THE 20S OF THE XXI CENTURE

The article describes the stages of development of inclusive education from the 90s of the XX century to the 20s of the XXI century. The content and conceptual principles of each period are characterized and defined. This period of development of education of children with special educational needs has undergone transformational changes – from institutionalization to inclusion. In the National Report of 2016 in the period 1991–2016, three stages are distinguished. We have identified four stages: the first – 1990–2000 – prerequisites for creating inclusive education; the second – 2001–2010. – integration-inclusive processes; third – 2011–2022 – development of inclusive education (according to the organization of inclusive education in 2011); the fourth period – from 2022 – the development of inclusive education with a differentiated approach. Together with certain periods, the place and content of inclusive education in the development of the national education sector are described, the stages of development of an integrated education system are described. Inclusive education is defined as a subsystem of general education. The problems of education development against the background of socio-political, economic and demographic crises are briefly mentioned.

The first stage – the prerequisites for the formation of inclusive education is part of the reform of the national education system and the period of its self-identification (1991–2002). The second stage, the beginning of the 2000th century, namely integration and inclusive processes, belong to the stage of state policy formation in the new methodological and socio-economic context (2003–2013) of intensive modernization of the entire education sector, transition to a more progressive state of education and all spheres of life. The third period of educational development since 2014 is marked by a comprehensive modernization of the educational and scientific sphere – the creation of a holistic education system that should change society's attitude to education and its scientific support in view of the prospects of reforming the educational sphere, as required by European integration and globalization Art. The driving forces of progressive change were: European integration, globalization, accelerating human development on a research and innovation basis, the threat of Ukraine lagging behind in understanding the inevitability of processes, lagging behind scientific and educational spheres of development, inconsistency with the type of human progress. Regarding the development of education for people with PLO, the third stage since 2011, by 2016 recognized as the introduction of inclusive education.

Key words: inclusive education, integration-inclusive processes, modernization, European integration, differentiated approach.